

O'zbek tiliga hurmat va chet so'zlarning noo'rin qo'llanilishi muammosi

Mamadaliyeva Mohidil

Qo'qond Nodavlat Universiteti filologiya, tillarni o'qitish (o'zbek) yo'nalishi 1-kurs talabasi

Annotatsiya

Mazkur maqolada o'zbek tilida so'zlashuv va yozma nutqda chet so'zlarning ortiqcha va noo'rin qo'llanilishi, tilga hurmat masalasi, yoshlar tilida kuzatilayotgan lingvistik muammolar tahlil qilingan. Ushbu tadqiqotda asosiy muammo, kuzatish metodlari, tahlil natijalari va muhokamalar bayon etilgan hamda tilimizni toza saqlash bo'yicha xulosalar keltirilgan.

Kalit so'zlar: o'zbek tili, filologiya, chetdan kirib kelgan so'zlar, tilga hurmat, leksikologiya

Kirish

O'zbek tili — boy tarixiy ildizlarga ega, davlat maqomiga ega milliy til. Ammo globallashuv davrida ko'plab xorijiy so'zlar, atamalar va iboralar o'zbek tiliga kirib kelmoqda. Bir tomondan bu jarayon tilni boyitishi mumkin bo'lsa, ikkinchi tomondan noo'rin qo'llanilishi milliy tilning sofligiga zarar yetkazadi. Ayniqsa, yoshlar orasida inglizcha, ruscha yoki turkcha so'zlarni ortiqcha ishlatish, hatto ularning o'zbekcha muqobillari mavjud bo'lsa ham, keng tarqalmoqda.

Tilga hurmat — milliy o'zlikni saqlashning eng muhim shartidir. Zero, Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev ta'kidlaganlaridek, “O'zbek tili — millatimizning ruhi va g'ururi”. Demak, tilni asrash, uni noo'rin aralashmalardan himoya qilish nafaqat tilshunoslarning, balki jamiyatning umumiy vazifasidir. Ushbu tadqiqotning maqsadi — o'zbek tilida chet so'zlarning noo'rin ishlatilishi muammosini o'rganish, uning ijtimoiy va lingvistik oqibatlarini tahlil qilish va tilga hurmatni oshirish bo'yicha tavsiyalar berishdir.

Metodlar

Tadqiqotda quyidagi metodlardan foydalanildi:

1. Kuzatuv metodi — ijtimoiy tarmoqlar (Telegram, Instagram, TikTok), reklama bannerlari va matbuot materiallari kuzatildi.
2. So'rovnoma — 100 nafar talaba (18–25 yosh) orasida chet so'zlardan foydalanish

odatlari haqida savollar berildi.
3. Taqqoslash metodi — chet soʻzlar va ularning oʻzbekcha muqobillari solishtirildi.
Masalan: meeting — uchrashuv, project — loyiha, weekend — dam olish kuni.
4. Adabiyot tahlili — tilshunos olimlarning asarlari, davlat dasturlari va maqolalari oʻrganildi.

1989-yil 21-oktabrda “Davlat tili haqida”gi Oʻzbekiston Respublikasi Qonuni, 1993-yil 2-sentabrda “Lotin yozuviga asoslangan oʻzbek alifbosini joriy etish toʻgʻrisida”gi Qonuni qabul qilindi. Pirovard natijada, bugungi kunda jahondagi koʻplab mamlakatlar xalqlari davlatimiz ramzlari – Oʻzbekiston Respublikasi bayrogʻi, gerbi, davlat madhiyasi qatorida oʻzbek tiliga ham hurmat bilan qarab, nafis va boy til sifatida yuksak baho berib kelmoqdalar. Maʼrifatparvar va zabardast adibimiz Abdulla Avloniy: “Har bir millatning dunyoda borligʻini koʻrsatadurgan oynayi hayoti til va adabiyotidir. Milliy tilni yoʻqotmak millatning ruhini yoʻqotmakdur”- degan aniq va teran fikrlarni bayon etganda naqadar haq edi.

Natijalar

1. Soʻrovnoma natijalari
- Talabalarning 67 foizi oʻz nutqida inglizcha yoki ruscha soʻzlardan tez-tez foydalanishini aytdi.
- 45 foizi chet soʻzlarni oʻzbekcha muqobilidan koʻra “zamonaviyroq” deb hisoblaydi.
- 23 foizi esa chet soʻzlardan qochishga harakat qilsa-da, reklama va ijtimoiy tarmoqlarda ular taʼsirida qolishini tan oldi.
2. Kuzatuv natijalari
- Toshkent shahridagi reklama bannerlarining qariyb 70 foizida inglizcha soʻzlar ishlatilgan: shop, fashion, sale, beauty, best, clinic.
- Yoshlar nutqida esa “okey”, “bye”, “sorry”, “problem yoʻq”, “like qildim” kabi iboralar keng qoʻllanmoqda.

Kuzatishlarimizga qaraganda, leksikologiyaga oid boshqa adabiyotlardan oʻrin olgan taʼriflar ham atash maʼnoli leksik soʻz – leksemalar asosida yaratilgan. Toʻgʻri, mazkur adabiyotlarda soʻzning his-tuygʻu, gram matik yoki modal maʼno ifodalashi ham aytilgan, lekin ular yuqorida qayd etilganidek, qoʻshimcha maʼlumot si fatida berilib, taʼriflarda aks etmagan. Vaholanki, leksik soʻz, grammatik soʻz, lisoniy soʻz, mustaqil

soʻz, yor damchi soʻz, alohida olingan soʻz, oʻzgarma soʻz, nom lovchi soʻz, koʻrsatuvchi soʻz, ifodalovchi soʻz, olmosh lovchi soʻz, atovchi soʻz deganlarimizning barchasining asosida ham serqirra mohiyatli, turli maʼno-vazifa, koʻrinishli soʻz yotadi. Ularning hammasi ham soʻz, uning u yoki bu turi. Binobarin, ular ham taʼrifda oʻz aksini topishi, eʼtibordan chetda qolmasligi zarur. Shundagina u soʻzning umumiy-universal taʼrifi boʻladi va har qanday soʻzni qamrash xususiyatiga ega boʻladi.

3. Taqqoslash

Chet soʻz	Oʻzbekcha muqobil koʻrinishi	Qoʻllanish uslubi
manager	rahbar, boshqaruvchi	“manager” koʻp hollarda reklama va suhbatda ishlatilmoqda
style	uslub	Oʻzbekcha muqobil holatda kam ishlatilmoqda
online	onlayn, tarmoqda	Tilimizga singib ketgan, ammo oʻzbekcha variantlari mavjud
relax	hordiq chiqarish	Nooʻrin qoʻllanadi,

Muhokama

Oʻzbek tilida chet soʻzlarning nooʻrin qoʻllanishi ikki asosiy sabab bilan izohlanadi:

1. Globallashuv va internet taʼsiri — ingliz tilining xalqaro mavqei, rus tilining tarixiy taʼsiri va turk tilidagi seriallarning ommalashuvi yoshlar nutqini bevosita shakllantirmoqda.
2. Tilga eʼtiborsizlik — koʻpchilik chet soʻzlarni ishlatish orqali “zamonaviy” yoki “obroʻliroq” koʻrinishga urinadi, ammo bu jarayon milliy tilning imkoniyatlarini cheklab qoʻyadi.

Shuningdek, tilimizda mavjud boʻlgan boy lugʻat, sinonimlar va ifodaviy vositalardan foydalanmaslik, ularni unutishga olib keladi. Agar bu jarayon davom etsa, oʻzbek tilining sofliigi va milliy oʻzligi xavf ostida qoladi. Biroq, barcha chet soʻzlarni rad etish ham toʻgʻri emas. Fan, texnika va yangi texnologiyalar bilan bogʻliq atamalar (kompyuter, internet, lazer) zarur boʻlishi

mumkin. Masalan — ularni me'yorida va o'zbek tilining qonuniyatlariga moslashtirib ishlatishda.

Xulosa

1. Chet so'zlarning noo'rin ishlatilishi tilning sofligiga salbiy ta'sir ko'rsatmoqda.
2. Yoshlar, reklama sohasi va ijtimoiy tarmoqlar bu jarayonning asosiy manbai bo'lib turibdi.
3. O'zbek tiliga hurmatni oshirish uchun:
 - maktab va oliy ta'limda ona tiliga e'tiborni kuchaytirish;
 - reklama va ommaviy axborot vositalarida o'zbekcha muqobillarni targ'ib qilish;
 - til bo'yicha davlat siyosatini qat'iylashtirish;
 - jamiyatda "toza nutq" madaniyatini shakllantirish zarur.

Adabiyotlar

ro'yxati

1. Jo'rayev A. Tilshunoslikka kirish. Toshkent: Fan, 2024.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "O'zbek tilining davlat tili sifatida nufuzi va mavqeyini tubdan oshirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi farmoni. 2021-yil.
3. Xudoyberdiyeva D. Globallashuv sharoitida til muammolari. Toshkent: Universitet, 2022.